

KITEKINTŐ / INSIGHTS

Sárosi-Blága Ágnes

Vidékkutatás új megközelítésben

<https://doi.org/10.32976/stratfuz.2022.27>

Robyn Eversole⁷ ausztrál kontextusban írt *Crossing boundaries in rural research* című tanulmánya a vidékkutatásban újszerű, „határokon átívelő” megközelítés fontosságára hívja fel a figyelmet, a világ vidéki térségeinek közös – elsősorban a hatalmi központoktól távoli elhelyezkedésből adódó – társadalmi, politikai és gazdasági problémáinak kezelésében. Ennek a megközelítésnek a kulcsfogalmi a helyi és külső tudás, tudástermelés, valamint a közvetítő szereplők. Bár ezeknek a kulcsfogalmaknak az alkalmazása nem ismeretlen a vidékkutatások kontextusában, az újszerűség mégis abból adódik, hogy a „határon átívelő” megközelítésben a tudástermelés úgy javasol gyakorlati megoldásokat a vidéki térségek problémáinak kezelésére, hogy kapcsolatot teremt a vidéki emberek sokrétű, kontextusfüggő ismeretei, valamint a vidékkel foglalkozó tudományágak ismeretei között. Tehát közelebb hozza egymáshoz a vidéki embert és a vidékszociológust.

Az utóbbi néhány évben a vidékkutatásokkal kapcsolatban több kérdés felmerül, amelyek többsége azon a problémán alapszik, hogy a vidék társadalmi, politikai és gazdasági helyzetéről szóló elemzések és döntések a vidéki környezettől távoli centrumokban jönnek létre. Tehát olyan döntések és szereplők (külső fejlesztők és politikai döntéshozók) játszanak fontos szerepet a vidéki környezet alakításában, akik elsősorban a távolságból adódóan, általános sémák szerint kategorizálják a vidéki térségeket, kevés figyelmet fordítva az egyedi sajátosságokra. Ehhez szorosan kapcsolódó kritika az, hogy a vidékfejlesztési munka "társadalmi" összetevői gyakran háttérbe szorulnak a technikai és gazdasági megfontolások miatt. Azok a szerzők, akik ennek a problémakörnek az elemzésével foglalkoznak, a megoldásokra fókuszálva keresik a sikertelenség okait a vidéki térségek fejlesztésében. Robyn Eversole ausztrál kutató tanulmánya ebben a vidékkutatási folyamatban újszerű, „határokon átívelő” megközelítést mutat be, miközben felhívja a figyelmet arra, hogy a vidékszociológusok – a vidéki közösségek dinamikájának és a nagyobb társadalmi struktúráknak a mélyreható elemzésével – milyen fontos szerepet játszanak a különböző típusú tudások közötti párbeszéd kialakításában, és ezáltal a régóta fennálló problémák megoldásában. A tanulmányban ismertetett megközelítést a vidéki térségek fejlesztése szempontjából úgy lehet értelmezni, hogy a külső és a helyi tudás fontosságának elismerése mellett szükség van a vidékszociológusokra mint közvetítő szereplőkre. A tanulmány az erre vonatkozó elképzeléseket a témával kapcsolatos szakirodalomra alapozva, valamint a regionális kutatóközpontok empirikus példáján keresztül mutatja be.

A tanulmány szakirodalmi szempontokat ismertető fejezete a vidékfejlesztésben a fenntarthatóság és a változások kulcskérdéseivel foglalkozó szerzőket idézi. Fő mondanivalója az, hogy a társadalmi, politikai és gazdasági hatalmi központoktól távol eső vidéki térségek fenntarthatóságával kapcsolatos kihívások, közös problémák elősorban a távolságra visszavezethetők. Pontosabban arra, hogy a vidéki közösségek jövőjét az adott vidéki térségektől távoli központok döntéshozói irányítják, akik kevésbé ismerik a helyi valóságot. A vidékfejlesztés történetét és vitatott definícióit figyelembe véve Robyn Eversole kiemeli, hogy a fejlesztők gyakran a "fejlődés" egy sajátos szemléletét erőltették rá a vidéki térségekre, amelynek sikertelensége új megközelítések figyelembevételét tette szükségessé (például endogén fejlesztés, közösségfejlesztés). Ezek az új megközelítések gyakran egymástól nagyon eltérő módon

⁷ Robyn Eversole, Centre for Social Impact, Swinburne University of Technology, RegionxLink Program, 1–3 Spring Street, Burnie, TAS 7320, Australia. Email: reversole@swin.edu.au

értelmezik a változásokat befolyásoló szereplők, valamint tudások szerepét, miközben egyetértés van abban, hogy a vidékfejlesztés megértéséhez a figyelmet a változásokat befolyásoló szereplőkre, és azok tudására kell irányítani. A szerző kitér arra, hogy az elméleti megközelítésekben és a gyakorlati megoldásokban is tapasztalható ellentmondásokat alapvetően az okozza, hogy hagyományosan a kormányok és a főbb fejlesztési szervezetek képezik a vidéki területek fejlesztésének kulcsszereplőit, amely egy exogén, pontszerű, helyi összefüggéseket figyelmen kívül hagyó, felülről lefelé irányuló fejlesztési tevékenységet eredményez. Annak felismerése, hogy az exogén vidékfejlesztési megközelítések kudarcot vallottak a vidéki emberek körülményeinek javításában, három különböző (két exogén és egy endogén) vidékfejlesztési választ eredményezett, amelyek mindegyike más-más felfogást fejez ki arról, hogy milyen típusú tudásra van szükség a hatékony fejlesztéshez: (1) az alapvetően technikai vagy gazdasági összetevőkre való összpontosítás mellett szükség van a szociológusok és antropológusok "társadalmi" ismereteire, és a vidéki közösségek mélyebb megértésére; (2) nagyon fontos a vidéki emberek tudásának figyelembevétele, amely a társadalmi részvétel ösztönzésével, a helyi lakossággal való közös munkával lehetséges; (3) az alulról jövő endogén fejlesztés fontossága, amelyben a vidéki lakosság az előző két szemlélethez képest jelentősen nagyobb szerepet kap a fejlesztési folyamatok irányításában. Eversole az endogén megközelítéssel kapcsolatos alapvető kritikák – a helyi lakosság nem megfelelő tudása, tudásmegosztási problémák, a helyi léptékre való túlzott fókuszálás – felvázolása után az újszerű, neoendogén vidékfejlesztési megközelítéseket tárgyalja, amelyek lényege röviden az, hogy a helyi tudás értékének elismerése mellett a külső fejlesztési szereplőket is fontosnak tartja, ezért a szereplők közötti párbeszédet szorgalmazza. Fontos megjegyezni, hogy a gyakorlati példák és kutatások eredményei alapján ez a megközelítés is alapvetően a külső fejlesztési logikát részesíti előnyben.

A különféle vidékfejlesztési megközelítések sajátosságai, előnyei és kritikái alapján a tanulmány szerzője hangsúlyozza, hogy a szakirodalomban egyetértés van abban, hogy a hatékony fejlesztéshez mind a helyi, mind a külső tudásra szükség van, ám egyértelmű, hogy a vidékfejlesztési programok és projektek nagyobb mozgásteret biztosítanak a külső szakértőknek, fejlesztőknek. Továbbá a fejlesztési szereplők közötti párbeszédet nehezítik az egyenlőtlen viszonyok és a társadalmi határok is. Mivel a tudás társadalmilag meghatározott, és egyes társadalmi szereplők – nők és férfiak, gazdagok és szegények, városiak és vidékiek, „öslakosok” és beköltözők – tudása eltérő értéket képvisel és láthatóbb, mint másoké.

Összességében, a vidékfejlesztési szereplők közötti hatékony, társadalmi határokat átlépő tudás párbeszéd kialakításához, a helyi társadalmi valóság megismeréséhez elengedhetetlenül szükségesek a vidékszociológusok.

Módszertani vonatkozásban a vidékfejlesztési szereplők és tudások közötti párbeszéd, valamint ebben a vidékszociológusok fontos szerepét hangsúlyozó, határokon átívelő megközelítés fő célja egy új, gyakorlati tudás létrehozása, amelyben egyesül a mezőgazdasági termelés, a turizmus, a kultúra vagy más gazdasági tényezők technikai aspektusaira vonatkozó helyi és szakértői tudás. Ennek a tudásnak az alkalmazása, az erre alapozó fejlesztés számos módszertani kérdést fölvet, amelyeket a tanulmány szerzője gyakorlati példákkal és más szerzőkre való hivatkozással sorra vesz: a kutatások gyakorlati jelentősége, a tudások társadalmi kontextusba helyezése, a többféle tudás fontosságának elismerése, a fejlesztések célcsoportjának és céljainak pontos meghatározása, a rendszerszintű tudáshiány megkérdőjelezése, a tudásközvetítő aktív szerepe, tudáspartnerségre és cselekvésorientált megközelítésre alapozó hálózatok kialakítása. A tudáspartnerségnek Eversole munkássága alapján három alapelve van: (1) a felismerés, amely szerint a fejlesztés társadalmi, nem pedig elsősorban technikai folyamat; (2) a felismerés, hogy a kevésbé erős csoportok tudása létfontosságú a sikeres fejlesztéshez; és (3) a tudás mozgósítása iránti elkötelezettség gyakorlati megoldások létrehozása érdekében. A tudáspartnerség tehát egy olyan metodológia, amely elismeri a vidékfejlesztés szereplőinek társadalmi helyzetét, és arra törekszik, hogy velük együtt dolgozzon a gyakorlati cselekvéshez szükséges tudás létrehozása érdekében, módszertani kiindulópontot biztosít a határokon átnyúló tudástermelés operacionalizálásához a vidékkutatásban.

A hivatkozott tanulmány kitér arra is, hogy melyek azok az intézmények, amelyek a helyi közösséggel való kapcsolattartás és a meglévő működési sajátosságok által a tudástermelés fő aktorai lehetnek ebben a határokon átívelő tudástermelés fontosságát elismerő vidékfejlesztési folyamatban. A szerző szerint vidéki térségenként nagyon eltérő lehet az, hogy milyen intézmények alkalmasak az ilyen jellegű szerepvállalásra. Ebben a vonatkozásban nagyon fontos tényező a vidéki környezetbe való beágyazottság, a kutatási források, interdiszciplinaritás, az intézmények láthatósága. A szerző a regionális kutatóközpontokat –akiknek a munkájuk gyakran magában foglalja a földrajzi, társadalmi és ismeretelméleti határokat átlépő tudásalapú párbeszéd szándékos elősegítését vagy közvetítését – látja a leginkább alkalmasnak erre a feladatra. Bár megjegyzi, hogy ezeknek a központoknak a működési tapasztalatai kérdéseket vetnek fel azzal kapcsolatban, hogy a vidéki régiókban a határokon átívelő tudásmunkát milyen mértékben lehet hosszú távon művelni a meglévő egyetemi struktúrákon belül, vagy inkább új intézményi formákra van szükség.

A fentiek összegzéseként elmondható, hogy a szóban forgó tanulmány arra a kérdésre keresi a választ, hogy milyen tudásra van szükség a pozitív vidéki jövőképhez, és milyen szerepet játszhatnak a vidékszociológusok ennek a tudásnak a létrehozásában. Eversole a szakirodalmi anyagok és a gyakorlati tapasztalatok alapján azt a következtetést fogalmazza meg, hogy a vidéki közösségekhez hasonló, összetett társadalmi környezetben, a pozitív hatások és gyakorlati eredmények érdekében a hagyományos akadémiai diszciplínák főáramától nagyon eltérő megközelítésre van szükség. Mindazonáltal a társadalomtudományok diszciplináris eszközei fontos szerepet játszanak ebben a folyamatban. Ebben a vonatkozásban a vidékszociológusokat és a vidéki régiókban működő kutatóközpontokat megfelelő közvetítő szereplőnek tartja, mivel abból indul ki, hogy ezek a szereplők jobban ismerik a vidéki közösségek dinamikáit (helyi ismeretek, beágyazott kutatás) és a nagyobb társadalmi struktúráknak a megértésével ideális közvetítők lehetnek a határokon átnyúló tudáspartnerségben, mint az akadémiai – tehát a hatalmi központokban elhelyezkedő – kutatóintézetek. A szerző azonban felhívja a figyelmet az abból adódó feszültségre, hogy az akadémiai tudás társadalmilag jobban értékelt a vidéki helyeken végzett, sokszor alig látható munkához képest. Eversole szerint ha elismerjük, hogy a vidékfejlesztés határokon átnyúló tudásprobléma, akkor a pozitív vidéki jövő érdekében új módszerekre és intézményekre van szükség ahhoz, hogy a vidéki közösségek által határokon átívelő tudás jöjjön létre.

Összességében ez a cikk annak a fontossága mellett érvel, hogy a határokon átívelő tudás a társadalmi és episztémológiai határokat átlépve, a multidiszciplináris és helyi ismereteket párbeszédbe hozva olyan kutatást hozhat létre, amely a vidéki közösségek számára is hasznos. A határokon átívelő tudásszerzés, tudástermelés megoldás lehet arra, hogy pótolja a távolról irányított vidékfejlesztési munka rendszerszintű hiányosságait (tudatlanságát), és arra, hogy a vidéki emberek megszerezzék a saját jövőkéjük fejlesztéséhez szükséges tudást. Ehhez a legideálisabb kiindulóponttal a vidékszociológusok és más társadalomkutatók rendelkeznek, mivel mélyen ismerik azokat a társadalmi dinamikákat, amelyek megakadályozzák a tudásáramlást, valamint rendelkeznek azokkal a megközelítésekkel és gyakorlati módszerekkel, amelyekkel a tudás kevésbé látható formáit mások számára láthatóvá és érthetővé lehet tenni. A határokon átnyúló tudástermeléshez szükséges tudásinfrastruktúra azonban a legtöbb vidéki helyen még nem létezik, bár a vidéki egyetemek és központok olyan teret biztosítanak, ahol a vidéki és az akadémiai tudás közötti párbeszéd potenciálisan megvalósulhat. A jövőbeni kutatások szükségesek annak feltárásához, hogy a különböző módszertani megközelítések milyen mértékben képesek a vidéki jövőt szolgáló, határokon átnyúló tudás létrehozására, és hogyan lehetne ezeket kiterjeszteni a tudásvezérelt vidékfejlesztés politikai stratégiájaként.

Az ausztrál kontextus és a székelyföldi térséghez hasonló kelet-európai vidéki térségek közötti látszólagos távolságot csökkenti a vidéki térségeknek az általános problematikája, amit a bemutatott tanulmány szerzője is megjegyez: a városokhoz kapcsolódó tudás-, és hatalmi központok távolságából adódó társadalmi, politikai és gazdasági problémák a világ minden vidéki térségét érintik. Úgy gondolom, hogy a tanulmányban ismertetett „határokon átívelő”

megközelítés a székelyföldi térségben is alkalmazható, ahol nagyon sok, központi kutatóintézetben készült és központi (magyarországi és romániai) forrásból támogatott kutatómunka a fizikai távolság, valamint az akadémiai és a regionális kutatóközpontokban termelődő tudás eltérő társadalmi értékelése miatt nem tud visszahatni arra a környezetre, ami a kutatás tárgyát képezi. Ezen a téren nagyon fontos lépés annak a tematizálása és felismerése, hogy a vidéki térségek kutatóintézeteiben dolgozó kutatók tudása és tudástermelési gyakorlata más – tehát nem rosszabb és nem jobb –, mint a kizárólag akadémiai környezetben dolgozóké, éppen ezért más szempontok alkalmazása szükséges az értékelésben és a támogatásban.

(Robin Eversole (2021): Crossing boundaries in rural research. *Journal of Sociology* 1–17. Special Issue: Transforming Rural Futures.)